

УДК 316. 47: 569. 89

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНІ ВІДНОСИНИ НАЙДАВНІШИХ ГОМІНІД
ЯК ВИТОК СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ ЛЮДСТВА.
ФРАГМЕНТ АВТОРСЬКОГО КУРСУ
«ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ»

Казакова Т.В.

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, м. Харків

Доведено, що стадна комунікація найдавніших гомінід є філогенетичним витком соціальних комунікацій людства.

Ключові слова: гомініди, стадо, соціальна комунікація, комунікативна поведінка, інформаційно-комунікативні відносини

Если ты хочешь зречь и что-то, узнай, как оно возникло.
Поршнеv Б.Ф.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У комунікативній філософії (О. Аппель, М. Бубер, О.Ф. Больнов, Ю. Хабермас, К. Ясперс) комунікація розуміється не тільки як обмін інформацією, а й як соціокультурний феномен – важливий аспект розвитку людства, котрий безпосередньо корелює із загальним характером культури та зміною історичних епох. Ось чому проблема філогенезу цього соціокультурного феномену несе у собі заряд методологічної актуальності для нового в Україні наукового напрямку «соціальні комунікації».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міркування журналістикознавців Є.П. Прохорова [16], С.Г. Корконосенка [12], Є.В. Ахмадуліна [3], А.А. Калмикова [11] про витки соціальної комунікації приводять до принципового питання сутності переходу від генетичної комунікації тварин до усвідомленої комунікації людини.

Першим кроком у вирішенні цього питання є вивчення інформаційно-комунікативних відносин найдавніших гомінід (австралопітеків, хабілісів та еректусів) – особин, що являли собою «феномен генетичної двоосібності» [19, с.21], котрий полягає у з'єднанні дещо протилежних тваринних і суспільних якостей [10].

Отже, ми ставимо перед собою такі завдання: 1) вивчити сучасний стан вищезначеного питання у суміжних науках – біології, антропології, еволюційній психології; 2) перевести цю інформацію на метамову науки про соціальні комунікації; 3) розглянути комунікаційні форми доісторичних пращурів людини з метою визначення первісної філогенетичної основи сучасних різновидів соціальних комунікацій.

Кількість теорій про походження людини та її соціальну природу багато, але основними є дві: 1) теорія еволюціонізму (що виникла на основі теорії Дарвіна і Уоллеса); 2) теорія креаціонізму (що виникла на основі Біблії). Жодна з доктрин не більш наукова за іншу, бо неможливо довести правильність жодної з них, використовуючи природничо-наукові методи [18]. У той же час кожна з них можна вважати науковою моделлю за умовами використання її для пояснення спостережених наукових фактів. А віддати перевагу треба тій з них, яка краще пояснює більший набір даних при меншій кількості модифікацій моделі.

Сучасна європейська наука віддає перевагу еволюційній доктрині (наприкінці ХХ ст. нові дані, отримані у сферах біології і палеонтології, дали ще більше підтверджень еволюційній доктрині Дарвіна), зокрема еволюційно-психологічному підходу, котрий дає можливість пояснити і зрозуміти найглибші феномени людської поведінки і комунікації [14].

Спираючись на монографії В.П. Алексєєва [1], Д. Бейлі та Т. Седдона [4], В.В. Бунака [5], М.Л. Бутовської та Л.А. Файнберга [6], М.А. Дерягіної [7], Д. Ламберта [13], Б.Ф. Поршнева [15] та ін., спробуємо розглянути інформаційно-комунікаційні відносини гомінід в їх еволюційному розвитку.

Найдавніші з відомих на сьогодні гомінід – австралопітеки – біпедальні істоти, що під час змін клімату та географії планети ранньольдового періоду були витіснені зі зручного лісу у голодну та небезпечну савану, розподілялись на дві групи: граціальну (*gracile*) та міцну (*robustus*). Міцний різновид вузько спеціалізувався на грубій рослинній їжі, їх лінія зникла 1 млн. років тому. «Граціальна» лінія замість спеціалізації виробила гнучкіші поведінкові й комунікаційні форми і, можливо, саме тому заклала генетичну основу роду *Homo sapiens*.

Вижити в умовах савани дрібні граціальні австралопітеки могли лише досить великими групами (20-40 особин) – стадами. Стадність як прояв першого «суспільного інстинкту» була чи не найважливішим вектором розвитку, що об'єктивно сприяв компенсації фізичної слабкості австралопітеків. В.А. Анучін наголошує на якісно новому рівні стадності у австралопітеків, по-перше, через зумовленість етології екологією, по-друге, через внутрішню еволюційну психофізіологічну «готовність» і потребу австралопітеків до того, щоб ефект стадної організації став у них на декілька щаблів вище, ніж у тваринному світі [2]).

Стадним групам потрібна була така система не жестової (жест не знає ні минулого, ні майбутнього, він весь у миттєвому теперішньому комунікації), а звукової комунікації, через яку можна було б у високій траві повідомити про небезпеку (причому сигнали про небезпеку повинні були вирізнятися у залежності від її різновиду); організувати колективне відігнання падальщиків чи крупних хижаків від туші (головною їжею граціальних австралопітеків була мертвечина), організувати колективне полювання на павіанів чи інших тварин; повідомити про знайдену схованку. Але у найбільшій мірі звукова комунікація виконувала функцію групової ідентифікації, відділяючи «своїх» від «чужих» [9].

З точки зору В. П. Алексєєва, в австралопітеків навряд чи з'являлись якісь принципово нові стимули до обміну сигналами у порівнянні із зайнятими

полюванням колективно організованими хижаками. Збільшення запасу інформації і уявлень ще не викликало корінної перебудови комунікативних засобів [1]. Тим не менш, звукова комунікація поточного моменту, яка являла собою нечленороздільні звуки [5, с. 127-129], дала можливість фізично слабкому виду вижити у складних умовах савани.

Подальший розвиток соціальної організації мав місце у олдувайських хабілісів (*homo habilis* – людина уміла – істота-падальщик, що регулярно використовувала предмети природи як знаряддя, час від часу їх підправляючи, але ще не знала вогню [8]). Групове життя й групові дії (розподіл функцій при здобутті їжі, спільне користування, пошук і підправка знарядь) стимулювали удосконалення засобів комунікації, за допомогою якої можна було б досягнути однозначної передачі повідомлень про внутрішні і зовнішні стани.

В Олдуваї були знайдені «домівки-бази», які виконували дві функції: по-перше, забезпечення мінімальних комфортних умов, по-друге, комунікативну – місце передачі значної частини соціального досвіду, спілкування різних статевих груп. «Вирваний» із зовнішнього середовища житловий простір, у якому і навколо якого відбувалася «централізація життєдіяльності» (Р. Шовен [17]), ставав пролегоменом соціальності, становлення людського колективу.

Деякі дослідники вважають, що олдувайські гомініди час від часу ставали мисливцями (полюючи на великих трав'янистих та на масивних австралопітеків). Навіть нечасте полювання ставало засобом кооперації, комунікації і фактора подальшого розвитку соціальної організації і соціальних зв'язків гомінід. Важливу роль у становленні соціальності, у соціалізації й комунікації гомінід могло зіграти транспортування мисливської здобичі до домівок-баз.

Знаряддя праці – чоппери, якими можна було різати, скрести, копати, дробити, є свідомством зародження транслінійної комунікації від індивіда до індивіда, особливо від дорослих до молоді, основними формами якої ставали демонстрація та наслідування.

Отже, комунікація хабілісів, окрім звукової комунікації поточного моменту (у хабілісів уже був сформований центр Брока, але глотка ще не розвинена для членороздільних звуків), включала в себе комунікацію централізованої життєдіяльності (комунікацію на стоянці) та транслінійну комунікацію (навчання виготовленню знарядь праці).

Культурно-комунікативний розвиток набуває більшого значення, ніж біологічна еволюція, у пітекантропів (*homo erectus*). Саме цей різновид гомінід з досить розвинутими центрами Брока (мовна діяльність) та Верніке (розуміння мови) демонструє перші прояви нетваринного відношення до оточуючого середовища й перші прояви нетваринної соціальної комунікації, котрі означали вихід за межі власне біологічного розвитку.

Еректуси використовували стандартний набір знарядь праці, котрий включав ручні рубила та дерев'яні дроти з кам'яними наконечниками, полювали на велику дичину, мали домівки-печери і користувалися вогнем. Ці форми життєдіяльності у порівнянні із хабілісами вимагали більш складних форм комунікації.

Виготовлення стандартного набору знарядь є свідомством не тільки більш досконалого рухового апарату, а й певних змін у свідомості й комунікації. Трансляційна комунікація еректусів з метою регуляції трудової діяльності повинна була вийти за межі жестикуляції, мімичних знаків, найпростіших звукових засобів комунікації і прийти до усвідомлених демонстрації та наслідування, що поглиблювало зв'язок між старшим та молодшим поколінням.

Полювання вимагало розвитку організаційно-планувальної комунікації. Печера з вогнищем створювала психологічно-комунікативний простір й сприяла розвитку комунікації «соціального дзеркала»: індивіди ставали ближчими один до одного, кожен індивід дивився на іншого як у «соціальне дзеркало» і усе більш адекватно усвідомлював себе.

Отже, у еректусів сформувалося три нових типи комунікації – трансляційна, організаційно-планувальна й «комунікація соціального дзеркала».

Висновки. В цілому комунікація найдавніших гомінід є «клоном» зародження контурів принципово нової, у порівнянні з приматами, комунікації, заснованої на новому відношенні індивідів: 1) до себе, 2) один до одного, 3) до стада як до такої цілісності, що грала для них роль своєрідного «продовження» самих себе, внутрішньої сфери життєдіяльності, вписаної разом з ними в оточуюче середовище.

Цей тип комунікації ми називаємо стадною комунікацією – двоєдиним процесом дивергенції безпосередніх й опосередкованих відносин особин у системі координат «я-ти-ми», протиставлених координатам оточуючого середовища, та психічного взаємовпливу окремих особин стада один на одного у процесі виконання ним однотипної діяльності або рішення однієї задачі.

Таким чином, стадо для гомінід було тим своєрідним внутрішнім середовищем у межах зовнішнього світу, котре виконувало функцію канала комунікації: 1) між індивідом і оточуючою «чужою» природою; 2) між індивідами всередині стада. Стадна комунікація, маючи внутрішню еволюційну типологію (зародкова стадна комунікація поточного моменту у австралопітеків, трансляційна ланцюжкова комунікація передачі набутого досвіду людини умілої та печерна комунікація «соціального дзеркала» людини прямоходячої), стала філогенетичним фундаментом визрівання передумов власне людської соціалізації і системи соціальних комунікацій.

Список літератури

1. Алексеев В.П. История первобытного общества. – М., 1999.
2. Анучин В.А. Географический фактор в развитии общества. – М., 1982.
3. Ахмадулин Е.В. Краткий курс теории журналистики. – М.-Ростов-на-Дону, 2006.
4. Бейли Д., Седдон Т. Доисторический мир: Пер. с англ. – М., 1995.
5. Бунак В.В. Род Ното, его возникновение и последующая эволюция. – М., 1980.
6. Бутовская М.Л., Файнберг Л.А. У истоков человеческого общества (Поведенческие аспекты эволюции человека). – М., 1993.
7. Дерягина М.А. Эволюционная антропология. Биологические и культурные аспекты. – М., 2003.
8. Джохансон Д., Иди М. Люси: Истоки рода человеческого. – М., 1984.

9. Долуханов П. «Чуждый», «чужой» и археология // Чужое: опыты преодоления. Очерки из истории культуры Средиземноморья. – М., 1999.
10. Дубинин Н. П., Шевченко Ю. Г. Некоторые вопросы биосоциальной природы человека. – М., 1976.
11. Калмыков А. А. Профессиональные корни журнализма // Акценты. Новое в массовой коммуникации. Альманах. – Вып. 3-4 (54-55). – С. 103-113.
12. Корконосенко С.Г. Основы журналистики. – М., 2001.
13. Ламберт Д. Доисторический человек. Кембриджский путеводитель. – Л., 1991.
14. Палмер Дж., Палмер Л. Эволюционная психология. Секреты поведения Homo sapiens.
15. Поршнев Б. Ф. О начале человеческой истории. Проблемы палеопсихологии. – М., 1974.
16. Прохоров Е.П. Введение в теорию журналистики. – М., 2003.
17. Шовен Р. От пчелы до гориллы. – М., 1965.
18. Юнкер Р., Шерер З. История происхождения и развития жизни. – Минск, 1997.
19. Ярошевский Т. М. Философские проблемы антропогенеза // Вопросы философии. – 1975. – № 6. – С.17-25.
20. Scott J.P. Animal behavior. – Chicago, 1958.

Казакова Т.В. Информационно-коммуникативные отношения древнейших гоминид как исток социальных коммуникаций человечества. Фрагмент авторского курса «Теория и история социальных коммуникаций»

Доказано, что стадная коммуникация древнейших гоминид является филогенетическим истоком социальных коммуникаций человечества.

Ключевые слова: гоминиды, стадо, социальная коммуникация, коммуникативное поведение, информационно-коммуникативные отношения

Kazakova T.V. Information and Communicative Relations of the Earliest Hominids as the Origin of Social Communications. A fragment of Authored Alternative Course «Theory and History of Social Communications»

The article proves that the group communication of the earliest Hominids is a phylogenetic origin of the human social communications.

Key words: Hominids, group, social communication, communicative behavior, information, communicative relations

Пост упила до редакції 21.08.2008 р.